

Thomas Bauer, *Dünyanın Tekdüzeleşmesi Müphemlik ve Çeşitlilik Kaybı Üzerine*, Albaraka Yayınları, 2021, 140 s.

Değerlendiren: Mahmut Yusuf Mahitapoğlu

Müphemlik üzerine tartışmalar ülkemizde Thomas Bauer'in *Müphemlik Kültürü ve İslam-Farklı Bir İslam Tarihi Okuması-* (2020) adlı eseri ile ivme kazanmıştır. Müphemlik kavramının Türkçe literatüre girmesi ise Bauer'in bu çalışmasından öncedir. Bauer'in de müphemlik düşüncesini ortaya koyarken sıkça atıf yaptığı Zygmunt Bauman'ın *Modernlik ve Müphemlik* (2003) eseri, Türk okuyucusunun müphemlik kavramını ve onun etrafında gelişen tartışmaları yakından ele almasında önemli bir pay sahibidir. Bauer'in *Müphemlik Kültürü* Türk okuyucusuyla buluştuğunda birçok farklı mecradan ona karşı eleştiriler geldiği gibi bu eseriyle ortaya koyduğunun eşsiz bir şey olduğunu düşünenler de oldu. Farklı bakış açıları ile eserin ortaya koyduğu tezler ciddi bir biçimde değerlendirildi. Kitabı dilimize kazandıran Tanıl Bora'nın Birikim dergisinin Ocak-Şubat 2020 sayısında Bauer'le eseri üzerinden gerçekleştirdiği söyleşi, Alperen Gençosmanoğlu'nun İnsan & Toplum Dergisi'nin 2020 Eylül sayısında yayınlamış olduğu "Modern Dünyada Müslümanlar İçin İslam'ı Yeniden Keşfetmek: 'Müphemlik Kültürü ve İslâm' Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme" çalışması ve Ayşe Uzun'un İslam Araştırmaları Dergisi'nin kırk altıncı sayısında yaptığı kitap kritiği, Bauer'in ve ele aldığı müphemlik kavramının Türk okuyucu tarafından büyük bir ilgi ile karşılandığını göstermektedir. Çalışmamızda ele alacağımız eser ise müphemlik üzerine Bauer'in yazdığı bir başka kitabı olup, ilk esere nispetle müphemlik kavramını İslam ile sınırlandırmayıp daha geniş anlamda bir okumayı teklif etmektedir. Bununla

@ Doktora öğrencisi, Ürdün Üniversitesi. y.mahitap@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0001-6719-7045>

© İlmi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0335
insan & toplum, 2023; 13(1): 458-462.
insanvetoplum.org

beraber İslam kültürüne atıflar bu çalışmada da kendine yer bulmaktadır. Zira Bauer için müphemliğin tarih sahnesinde en iyi örneklerinden biri İslam'ın klasik döneminde bulunmaktadır (Bauer, 2020, s. 17, 42, 49). Bauer'in değerlendireceğimiz eseri 2021 yılında Mücahid Kaya tarafından Almandan dilimize aktarılmış, Prof. Dr. Tahsin Görgün'ün takdimi ile Albaraka Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Eserin tercümesi okuyucu tarafından rahatça anlaşılacaktır. Kitabın sonunda ana fikrin daha iyi anlaşılması için Almanca kelimelerin Türkçe karşılıkları ile verilmesi çevirinin kıymetini arttırmaktadır. Yine eser sonunda yazarın çalışmalarına değinilmesi okuyucuyu bilgilendirmektedir. Bununla birlikte kitapta verilen alıntılar ve referansların yalnızca Almanca olarak verilmesi Türk okuyucu açısından zorluk teşkil etmektedir.

Kitap on bölümden oluşmakta, giriş ve sonuç bölümleri içermemektedir. Her bölüm müphemlik ve tekdüzelik ana fikri altında ele alınmaktadır. Müphemlik Almandan aynı zamanda çok anlamlılık, kararsızlık ve belirsizlik için de kullanılmaktadır. Bauer belirsizlik ve müphemlik arasında ayırım yapılabileceğini ancak bunu tercih etmediğini zikreder. Müphemlik Bauer'in gözünde insanın kaderidir ve müphemlik olmadan bir dünya tahayyül edilemez. Bauer'in müphemliği bir üst ilke haline getirmesi aslında hayatın birçok alanında netlik ve açıklık arayan insan için kabul edilmesi zor bir şeydir ve hayatını devam ettirmesini neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Ayrıca yazarın müphemlik düşüncesinde özellikle İslam tarihinden örnekler bulmaya çalıştığı ve yer yer de bu örneklerin zorlama bir bakış açısı ile ele alındığı gözlemlenmektedir. Aynı zamanda müphemlik üzerinden normatif kurallar koyması da onun kendi ile çeliştiğinin bir göstergesi olarak algılanabilir (Gençosmanoğlu, 2020, s. 205). Zygmunt Bauman'ın ifadesi ile müphemlik Bauer için moderniteyi sınırlandırabilecek yegâne güçtür. Ancak bugünün sorunu müphemliğe karşı tolerans eksikliğidir. Bauer'in müphemlik düşüncesinde sıklıkla yer verdiği Bauman da müphemliğin ezelden beri var olduğuna inanır. İnsanlar bilgileri ile karşı çıkamadıkları durumlarda sorunları görmezden gelme, bastırma ve gizlemeye çalışırlar. Bu da onların aslında tabiat itibarıyla müphemliğe çok da yakın olmadığını göstermektedir. Modern dönemde düzen fikrinin iyiden iyiye görünür olduğunu vurgulayan Bauman, düzenin zamanla iktidarın ana konulardan biri haline geldiğini ve bu düşüncenin her şeyi bir sınıflandırma gayesini güttüğüne vurgu yapar. Buna rağmen modernitenin üretmeye çalıştığı düzen fikrinin de sürekli olarak bir müphemlik doğurduğunu ve bundan kaçınılamayacağını ısrarla altını çizer. Müphemliğe son derece önem veren Bauman, buna rağmen müphemliğin bugün artık herhangi bir düzen için düşman olmadığını aksine diğer her şey gibi postmodernlik denen tiyatrunun direklerinden biri haline geldiğini söyler. (Bauman, 2003, s. 13, 15, 27, 110, 233, 358).

Kitabın birinci bölümde yaşadığımız çağın bir çeşitlilik çağı olup olmadığı sorusuna cevap aranmaktadır. Hayvan ve bitki türlerinin modern dönemde gitgide azaldığını vurgulayan Bauer, bunun intihara meyilli insana dönüşen mükemmel insanın eseri olduğunu, kendisinin de aynı kadere mahkûm olduğuna değinir. Çeşitliliğin azalması dil ve kültür gibi alanlarda da kendisini iyiden iyiye hissettirmektedir. Bugün konuşulan dil sayı günden güne azalmakta ve kozmopolit Avrupa başkentlerinde bulunan farklı ırk ve kültüre mensup insanların oluşturduğu çok kültürlülük Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlısı ile mukayese dahi edilememektedir. Çok kültürlülük ticaret yolları üzerinde hakiki anlamda vuku bulur ve Avrupa aslında yüzyıllardır dünyanın en çok tek kültürlü yaşamına sahip olan bölgesidir. Bu durum ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra değişmeye başlamıştır.

Kitabın öne çıkardığı tartışmalardan biri toplumların farklı müphemlik kültürlerine sahip olmalarıdır. Bu anlamda Amerika ve Alman toplumlarını örnek veren yazar, konuyu ambivalenz kavramı üzerinden ele alır. Ambivalenz kişi de birbirine zıt duyguların bir arada olması anlamına gelir. Bauer'e göre Amerika'da ambivalenz durumlardan daha çok imtina edilir ve Amerikalılar Almanlara nispetle daha çok açık ve net ifadeler kullanmaya çalışırlar. Bu aynı zamanda Amerika'yı sorunlarını çözerken doğrudan müdahale etmeyi tercih etmeye ve bazı konuları müphem bırakmaya veya uzlaşmaya yanaşmamaya da neden olmaktadır. Bu toplumun fertlerinin her zaman açık olması ve ambivalenzden kaçınmaları kapitalist sistemde başarılı olmak için de olmazsa olmazdır. Zira kapitalizm insanlar için daima bir açıklık vaat eder.

Eserde Müslümanlar hakkında öne çıkan fikirlerinden biri, yazarın Calvin ve kendi deyimi ile "fanatik Müslümanlar" arasında gördüğü benzerliklerdir. Her iki taraf da müphemliğe karşı hoşgörüsüzdür. Hakikati tek gerçeklik olarak anlarlar ve bunun herkes tarafından açık bir şekilde anlaşılıp kabul edileceğine inanırlar. Hâlbuki bir fakih bunun aksine hüküm verdiğinde hakikate ulaştığını düşünmez. Calvin'in eskiye dönme isteği ile seleflerin geçmişi ana dayanakları haline getirmesi arasında da bir fark yoktur. Bu nedenle fundamentalist yapıları Orta Çağ yapıları olarak görmek tamamıyla tutarsızdır. Onların asıl isteği daha da geriye dönüp Tanrı'nın iradesi ve dinin kurucusunun en doğru şekli ile tanındığı zamana dönmektir. Bauer'in dini bazı yapıları Orta Çağ karanlığına dönüş olarak algılamının yanlışlığına dair yaptığı vurgu kitabın önemli yanlarından. Bauer'in fakihler ile ilgili söylemiş oldukları da kayda değerdir. Gerçekten de İslam alimlerinin hakikatin peşinde olduklarını ama hakikatin yalnızca kendi tekellerinde olmadığını düşünmeleri bilinen bir gerçektir. Ancak Bauer'in okuyucu üzerinde bırakmış olduğu intiba fakihlerin bu bakış açısını özellikle müphemlik için yapmış olmalarıdır. Bu ise söz konusu İslam alimleri olunca kabul edilmesi oldukça zor bir görüş olarak önümüzde durmaktadır. İslam alimleri

nezdinde bir hakikat tasavvuru vardır. Ancak bunun tezahürleri ve ona ulaşmada aralarında olan ihtilaflar onları temelde hakikat fikrinde ayrışmaya sevk etmez. Zira din haddi zatında bir ve müntesipleri arasında müşterek hakikat fikrine dayanır.

Bauer eserinin dördüncü bölümünde dinlerin fundamentalizm ve kayıtsızlık arasındaki geleceğine değinir. Fundamentalizmin artışa geçtiği bölgelerde, geleneksel dini yaşamın aşağı doğru bir eğilimde olduğuna inanır. Geleneksel dini anlayışın bu düşüşü ayrıca dini kayıtsızlığa yol açar. Yazarın bu bölümde değinmiş olduğu ve tartışmaya neden olabilecek en dikkat çekici görüşü vahye dair serdetmiş olduğu fikirleridir. Bauer Tevrat, İncil ve Kur'an'ı aynı düzlemde değerlendirir ve bütün bu kutsal metinlerin ortak özelliğinin müphem metinler olduğunu düşünür. Bu anlamda Kur'an'ın farklı kıraatler ile aktarılması Bauer için önemli bir örnektir. Müfessirlerin tek bir varyantı kabul ve dikte etme yerine böyle bir yolu tercih etmesi müphemliği koruyup metni de salt müphem olması niyeti ile değersizleştirmemiştir. Bauer'in bu örneği ile üç kutsal kitabı aynı düzlemde düşünmesi ve Kur'an metninin tamamı ile müphemliği destekler gibi bir izlenim bırakması, İslam dininin vahye bakışı ile uyuşması zor görünen fikirlerdir. Zira tefsir tarihinde ulema tarafından kıraatlere dair bakış açısı Bauer'in çizdiği tablodan oldukça farklıdır. Kıraatlerin belirlenmesi aslında içtihadî değil aksine tevkîfî bir meseledir. Alimlerin gayreti sahih olana ulaşmaktır. Yoksa kıraatlerin müphem bırakılması gibi bir gaye yoktur. Vurgulanması gereken bir başka husus ise şaz kıraatlerin tefsirlerde neden bulunduğu. Yaygın kanaate göre bu kıraatlerin tefsirlerde bulunmasının asıl sebebi müfessirlerin bu kıraatlerden tefsirlerinde istifade etmesidir. Ancak bu şaz kıraatlerin de mütevâtir kıraatler yanında aynı mesabede bir değeri olduğu anlamına gelmez (Şükrî, Kudat & Mansûr, 2001, ss. 69, 72, 225, 226).

Bauer'e göre İslam dünyasında müphemliğe karşı toleransın azalması siyasi olarak Batı karşısında zayıflaması ile olmuştur. Müphemliğe karşı toleransın azalması ile sayılara dönüştürülemeyen her şey değersiz hale gelir. Sayılar üreten veya en azından öyle gözükken şeylerin değeri artar. Bauer'in işaret ettiği husus, modern dönem İslami hareketlerin liderlerinin klasik eğitim alan isimler değil de genelde doktor ve mühendis olmalarıdır. Yazara göre bu eğitim geçmişleri, onların müphemliğe karşı tahammülsüzlüklerini ortaya koymaktadır. Bu görüşü son derece dikkat çekici ve üzerinde düşünülmei hak etmektedir.

Kitabın üzerine düşünmeye davet ettiği kavramlardan biri de otantiklik. Bugün otantiklik "gündelik hayatın kayıtsızlığına karşı fundamentalist bir zıt kutbu" temsil eder. Bu anlamda yazarın verdiği örnek çarpıcıdır: "Yaşamak sevilir, fakat daha çok eski bir dairede yaşamak tercih edilir." (Bauer, 2021, s. 84). Bauer'e göre DAEŞ mensupları insanları otantik olmak uğruna katletmektedir. Zira bu örgüt mensupları Kur'an

okudukları için değil otantik olmak istedikleri için terörist faaliyetlere katılmaktadır. Bauer'ın burada yapmış olduğu ayırım dikkatleri celbetmektedir. Özellikle birtakım çevrelerce yıllardır süre gelen İslam ile ilgili karalayıcı söyleme karşı Batı dünyasından böyle seslerin olması büyük bir önemi haizdir.

Çeşitliliğin yok edilme yöntemlerinden biri, “kutulama” ile çeşitliliğin yok edilip tekdüzeliğe geçilmesidir. Bauer bu minvalde domates üretimi üzerinden örneklendirme yapar. Onun kitabın tamamında güncel hayattan örnekler vermesi ele aldığı zor konunun okuyucu tarafından idrakini kolaylaştırmaktadır. Şirketlerin ürün çeşitliliği göz boyamadan ibarettir ve şirketler ilerleyen zamanlarda belki de meyve ve sebzelerin idealinin ne olduğuna ve hangisini insanların yemesi gerektiğine dahi karar verebilecektir. Bu şekilde çeşitlilik “yönetilebilir” en yüksek netliğe dönüştürülmektedir. Bu kutulama tarzı cinsellik konusunda da kendisini göstermiş ve “cinselliği insan kimliğinin olmazsa olmaz bir parçası” (Bauer, 2021, s. 102) haline getirmiştir. Bir cinsel ilişkisi olmasa bile insanın bir cinselliği vardır. İnsanlar kendisini açıklamak için “homoseksüellik” ve “heteroseksüellik” kutularını kullanmak zorunda bırakılır. “Batılı eşcinsellik kavramı” (Bauer, 2021, s. 103), Batılı erkeklerin kendilerinden eşcinsel olduklarını açıklamalarını bekler.

Yazar son bölümde çeşitliliğin doğada olduğu gibi kültürde de azaldığını, tüketim dünyasının bize sunduğu çeşitliliğin ise bir aldatmacadan ibaret olduğunu belirtir. Bauer dünyanın bu denli tekdüzeliğe sürüklenmesinin nedenlerini zikrederken en çok öne çıkan faktör, sürekli olarak tüketen bir kapitalist toplumsal yapının var olmasıdır. Aynı zamanda müphemliğin dezavantajlı olduğu toplumlar iki ihtimalli olaylarda bu durumdan kurtulmak için çok anlamlılığı tek anlamlılığa çevirirler. Bu toplumların en bariz özelliği ise her şeyi anlama ve açıklama isteğidir. Bauer'ın değerlendirmeye gayret ettiğimiz bu eseri yine müphemlik üzerine olan ilk eserine kıyasla müphemlik kavramını İslam ile sınırlandırmayıp daha geniş alanda tartışmaya imkân tanımaktadır. Çalışmanın müphemliği insan hayatı için merkezîyetçi bir konuma yerleştirmesi ilerleyen dönemlerde Türk okuyucu ve araştırmacılar tarafından da dikkatle ele alınacak, müphemlik tartışmalarının ivme kazanmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça | References

- Bauer, T. (2021). *Dünyanın tekdüzeleşmesi müphemlik ve çeşitlilik kaybı üzerine*. M. Kaya (Çev.). Albaraka Yayınları.
- Bauer, T. (2020). *Müphemlik kültürü ve İslâm farklı bir İslâm tarihi okuması*. T. Bora (Çev.). İletişim Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik*. İ. Türkmen (Çev.). Metis Yayınları.
- Gençosmanoğlu, A. (2020). Modern dünyada Müslümanlar için İslâm'ı yeniden keşfetmek müphemlik kültürü ve İslâm üzerine eleştirel bir değerlendirme. *İnsan&Toplum Dergisi*, 10(3),190-216.
- Şükri A., Kudat A. & Mansûr M. (2001). *Mukaddimât fi 'ilmi'l-kıraat*. Dâr Ammar.